

Antoine Berman'ın Çeviri Eleştirisi Modelinin “A Turkish Woman's European Impressions” Başlıklı Kitabın Türkçe Çevirisine Uygulanması

Applying Antoine Berman's Translation Criticism Model to the Turkish Translation of “A Turkish Woman's European Impressions”

Büşra YAMAN*

Öz: Bu makalede Zeynep Hanım'ın “*A Turkish Woman's European Impressions*” başlıklı kitabının Türkçe çevirisi Antoine Berman'ın çeviri eleştirisi modeli olarak önerdiği analitik yol haritası temel alınarak irdelenecektir. Eleştirel bir bakış açısıyla yapılan bu incelemede erek metnin ilgili dil ve kültür ortamında kurgulanmasını sağlayan aktörlerin en önemlilerinden biri olan çevirmenin çeviri kararlarının nesnel bir çerçevede anlaşılması amaçlanmaktadır. Makale dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Berman'ın çeviri eleştirisi modeli olarak sunduğu analitik yol haritası tanıtılmaktadır. İkinci bölümde erek metin ve kaynak metinle ilgili arka plan bilgisi sunulmaktadır. Üçüncü bölümde çeviri eleştirisi yapıldıktan sonra çalışma, genel değerlendirme bölümüyle sonlanmaktadır. Yapılan incelemeler sonucunda çevirmenin dil ve anlatım biçimi açısından başarılı olduğu görülürken, etik sorunu, çeşitli tutarsızlıklar, anlam düzeyindeki eksiklikler ve dilbilgisi hataları çevirmenin başarısız olduğu noktalar olarak çevirinin özensizliğine işaret etmektedir. Bu çalışma sonucunda çeviri eserin gözden geçirilmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir.

Anahtar sözcükler: Çeviri Eleştirisi, Analitik Yol Haritası, Antoine Berman, Çevirmen Kararları

Abstract: In this article the Turkish translation of Zeynep Hanoum's book entitled “*A Turkish Woman's European Impressions*” is examined with an analytical map proposed as a translation criticism model by Antoine Berman. The aim is understanding the translator's decisions, the most vital agent in producing a target text in the related language and culture, on an objective basis within a critical perspective. The article is in four parts. The first part presents Berman's analytical map as a translation criticism model. The second part provides back-ground knowledge concerning the target and source texts. The article concludes with a general evaluation. From the results of this analysis it was concluded that the translator was successful in the language and style she used for the target text, while ethical issues, several textual inconsistencies, semantic defects and grammatical errors were unsuccessful points, indicating the translation is imprecise. It is proposed that the target text may be revised.

Keywords: Translation Criticism, Analytical Map, Antoine Berman, Translator's Decisions

Giriş

Çeviri eleştirisi bilgi temelinde “*anlama eylemi*” olarak görüldüğünde kişisel veya öznel yargıların çarpışması yerine farklı bakış açılarının ve fikirlerin sergilendiği üretken bir alan olarak ortaya çıkar. Çeviribilim araştırmacıları da uzun yıllar çeviri eleştirisinin bilimsel temeller üzerinde nasıl yapılabileceği ve çevirilerin nasıl değerlendirilebileceği konusunda

* Arş. Gör., Kırklareli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Mütercim Tercümanlık Bölümü, İngilizce Mütercim Tercümanlık Anabilim Dalı, Kırklareli. busrayaman@klu.edu.tr

yoğun tartışmalar yürütmüş ve yürütmektedirler. Bu tartışmalar döneme bağlı olarak çeviride egemen olan kuramsal bakış açısına göre şekillenmekle birlikte farklı yaklaşımların ortaya atılmasını sağlamıştır.

MÖ II. yüzyılda ilk çeviri tartışmalarıyla başlayarak 20. yüzyılın ilk yarısına kadar olan süreç kaynak metnin öncelendiği ve uygulanmak üzere çeşitli çeviri kurallarının listelendiği bir dönemdir (bk. Bengi-Öner 1999; Snell-Hornby 2006). Bu yaklaşım Antik Roma'da Cicero ve Horatius'un yapılmasını duyurduğu anlamına göre çeviri anlayışından 1950'li ve 1960'lı yıllarda kaynak ve erek metnin en küçük dilsel birimlerine kadar karşılaştırıldığı dilbilim odaklı çalışmalara (Catford 1965; Nida & Taber 1982) kadar süreklilik göstermektedir. İlgili çalışmaların ortak noktası "*kaynak odaklı, süreç-ağırlıklı ve kuralcı*" olup bu yaklaşım çeviri eleştirisinde benimsendiğinde "*iyi, doğru, sadık*" sözcüklerinden oluşan niteleme sıfatlarının yer aldığı, bilimsellikten uzak sözde eleştiriler ortaya çıkmaktadır (Bengi-Öner 1999, 117).

Bu uzun dönemde Anton Popovic (1970; 2008) tarafından ileri sürülen "*değiş kaydırma*" kavramı çeviriye doğru/yanlış ekseninde yaklaşan öznel ve geleneksel çeviri eleştirisi anlayışında önemli bir kırılma noktasıdır. Öznellikten sıyrılmayan yargılama şekline çevirinin süreç olarak sahip olduğu gerçekliği göstermektedir. Popovic'in kaynak ile erek metin/dil/kültür bağlamında yaşanan gerilime dikkat çekerek çevirinin iki yanlılığını vurgulaması çeviri sorunlarına yaklaşımının nesnellğine işaret etmektedir. Nitekim Popovic'in düşünceleri bir anlamda onu izleyen yıllarda nesnellik kaygısının ve çeviri gerçeklerini bilimsel bir temelde anlamlandırma çabasının ön plana çıktığı betimleyici çeviri anlayışının habercisi sayılabilir (Türkiye'de Popovic'in çeviri eleştirisi yaklaşımının ilk ve önemli uygulamalarından biri için bk. Paker 2008).

Kaynak odaklılıktan erek odaklılığa geçişi sağlayan betimleyici yaklaşımda niteleme sıfatları yerine tarihsel ve değişken bir kavram olan çeviri normları ve ancak çeviri normları bağlamında anlam kazanan bir kavram olarak çeviri eşdeğerliliği kullanılmaktadır (Touy 1980; 1985). Bu bakış açısına göre eleştiride ilk olarak erek metnin üretiminde rol oynayan normlarla erek dizgedeki konumu ve işlevinin belirlenmesi gerekmektedir. Dolayısıyla salt metinler arası ilişkiden sıyrılan daha kapsamlı ve çeviri gerçeklerini gözetten bir yaklaşım olduğu söylenebilir.

Bu noktada betimleyici ve dilbilimsel yaklaşımı birleştiren bir çeviri modelinden bahsetmek yerinde olacaktır. Van den Broeck'in "*Second Thoughts on Translation Criticism: A Model of its Analytic Function*" (1985) başlıklı makalesinde sunduğu eleştiri yaklaşımında sırasıyla kaynak ve erek dizgeler ile metinlerin karşılaştırılması ve bunun sonucunda da "zorunlu" ve "*seçeneklere dayanan*" kaymaların ortaya çıkarılması esastır. Bu eleştiri modelinin ortaya koyduğu en önemli düşüncelerden biri eleştirmenin kendi değer yargılarını çevirmenin normlarından ayrı tutmaya çalışmasıdır. Böylece çeviri eleştirisinde "*iyi*", "*yeterli*", "*doğru*" gibi kısır sıfatların çevresinde dönmek yerine çevirinin "*neden*"leri ve "*nasıl*"larının irdelenmesinin önü açılmıştır.

Eleştiride çevirinin "*nasıl*"ının sorgulanması çevirmen kararlarının farkında olunmasıyla mümkündür. Bu noktada çevirmen davranışının bilgi temelinde anlamlandırılmaya çalışılması gerektiğini düşünen Antoine Berman'ın sunduğu çeviri eleştirisi yaklaşımı ön plana çıkmaktadır. Bu çalışmada Berman'ın yaklaşımının benimsenmesinin nedeni erek metinden yola çıkarak çevirmen kararları üzerinde düşünülmesini öngörmesi ve yorumbilimsel temelleri olduğu için esnek bir eleştiri çerçevesi çizmesidir.

Bu çalışma dört ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Berman'ın çeviri eleştirisi için önerdiği analitik yol haritası yaklaşımı tanıtılmaktadır. İkinci bölümde erek ve kaynak

eserler hakkında arka plan bilgisi sunulmaktadır. Üçüncü bölümde örnekler üzerinden çeviri eleştirisi yapılmaktadır ve çalışma çeviri eleştirisinden oluşan genel bir değerlendirmeyle sonlanmaktadır.

1. Antoine Berman'ın Analitik Yol Haritası

Çeviribilimin bağımsız bir disiplin olarak kabul görmesinden öncesine uzanan ve sonrasında da devam eden süreçte zaman zaman başka disiplinlerin etkisi altına girdiği görülür. Bunun nedeni çeviri etkinliğinin tarih boyunca teologlar, dilbilimciler, karşılaştırmalı edebiyat uzmanları ve kültür araştırmacıları gibi farklı kimliklere sahip kişiler tarafından incelenmesinde aranabilir. Öte yandan çeşitli disiplinlerin çakıştığı bu disiplinlerarası alanda çeviri gerçekliğinden uzaklaşılması ve sonrasında bu etkinliği kendi özelinde inceleme çabasının zora girme tehlikesi mevcuttur. Bu nedenle Berman çeviri etkinliğinin kendine özgü bir boyutu olduğunu ve dolayısıyla ayrı bir bilgi alanı yarattığını ileri sürer (Berman'dan akt. Ece 2008, 142; Ece 2016, 53).

Berman, çeviri deneyiminin doğası üstünde düşünce üretilmesi gerekliliğine vurgu yaparak bu amaç doğrultusunda çevirmen davranışlarının incelenmesini ve bu davranışları yönlendiren unsurların irdeleneceğini belirtir. Bu anlayış doğrultusunda çeviri eleştirisini zenginleştirici bir okuma biçimi olarak gören Berman önerdiği çeviri eleştirisi çalışmasını katı bir yöntem önerisi yerine, olası bir analitik yol haritası olarak gördüğünün altını çizer (Ece 2008, 143).

Berman'ın yol haritasının altı ana durağı vardır: (i) çeviri metnin okunması ve tekrar okunması; (ii) kaynak metnin okunması; (iii) çevirmenin izinin sürülmesi (bu durak üç ayrı durak içerir: çevirmenin çeviri eylemine yönelik tutumunun incelenmesi, çeviri projesinin incelenmesi, çeviri ufkunun incelenmesi); (iv) çevirinin incelenmesi; (v) çevirinin alımlanması ve (vi) yapıcı eleştiri.

Bahsedilen yol haritası çerçevesinde yapılan bu karşılaştırmalı çeviri incelemesinde beşinci durak dışında tüm ana duraklara sırayla ve dönüşümlü olarak uğranmıştır. Bunun sonucunda genel olarak çevirmen davranışlarının öne çıkan özellikleri tespit edilmeye çalışılmış ve bunlar hem çeviri eylemi hem de çeviri ürün açısından değerlendirilmiştir.

2. Erek Metin ve Kaynak Metin Hakkında Arka Plan Bilgisi

Bu bölümde sırasıyla erek metin ve kaynak metin hakkında bilgi verilerek çeviri eleştirisinin üzerine kurgulanacağı genel bir çerçeve çizilmeye çalışılacaktır. Bu doğrultuda erek metin hakkında arka plan bilgisi alt başlığında genel olarak eser, konu, çevirmen, eserin okura sunulduğu ve yayınevi unsurlarından bahsedilecektir. Kaynak metin hakkında arka plan bilgisi kapsamında ise eser, konu, yazar, editör, eserin okura sunulduğu ve yayınevi unsurlarına değinilecektir.

2.1. Erek Metin Hakkında Arka Plan Bilgisi

"*Bir Türk Kadınının Avrupa İzlenimleri*" başlıklı çeviri eser Zeynep Hanım'ın 1906-1912 yılları arasında İskoç gazeteci Grace Ellison'a yazdığı mektuplardan oluşur. Zeynep Hanım bu mektuplarda kardeşi Melek Hanım ile Osmanlı Devleti'nden kaçışlarından başlayarak Avrupa'da seyahat ederek geçirdikleri yılları, Batı kültür ve hayatına dair izlenimlerini, Batı ile Doğu kültürünü karşılaştırmasını ve Batı medeniyeti karşısında yaşadığı hayal kırıklığını anlatır.

Bu çeviri eser ilk kez Haziran 2001 tarihinde Büke Yayınları tarafından "*Özgürlük Peşinde Bir Osmanlı Kadını*" adı altında yayınlanır. Daha sonra çeviri eserin telif hakları alınarak Ekim 2016 tarihinde Everest Yayınları tarafından yayınlanmaya başlar. Eserin çevirmeni Nuray Fincancıoğlu'dur.

Nuray Fincancıoğlu'nun ilk ve tek yazın çevirisi bu eserdir. Bu nedenle çevirmen kimliği ile

ilgili detaylı bilgiye ulaşılammıştır. Fincancıoğlu çevirmen kimliğinin yanı sıra İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfının Mütevelli Heyetinde yer alır. İnsan kaynağına ilişkin ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmeyi olumsuz yönde etkileyen sağlık, eğitim ve istihdamla ilgili sorunların çözümüne katkıda bulunmak olarak belirtilen vakfın amacı doğrultusunda yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde çeşitli kurum ve kuruluşlarla iş birliği yapılır. Bu çerçevede Fincancıoğlu'nun yayınlanmasında düzenleyici olarak yer aldığı “*Öğretmen ve Öğretmen Adayları için Cinsel Sağlık Eğitimi*” adlı bilgilendirici kitaptan Milli Eğitim Bakanlığı ve Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu ile yapılan işbirliğinin somut bir çıktısı olarak bahsedilebilir.

Çevirmenin adı eserin ön kapağında yer almaz; sadece künyede yer alır. Ön kapakta onun yerine “*Önsöz: Buket Uzuner*” ifadesi yer alır. Çeviri eser, Uzuner’in “*İlk ‘Tek Gezgin Türk Kadını’ Zeynep Hanım’ı Takdimimdir!*” başlıklı önsözü ve Grace Ellison’un giriş yazısı ile okura sunulur. Uzuner’in önsözü çeviri eserin erek kültürdeki yazın dizgesi içinde nasıl konumlandırılmaya çalışıldığını göstermesi açısından önemlidir. Bu önsöz çerçevesinde Zeynep Hanım’ın “*ilk Türk kadın gezgin*” olma özelliğinin ön plana çıkarılarak, eserin gezi yazını içerisine yerleştirilmeye çalışıldığı söylenebilir. Nitekim bu düşünce, kitabın arka kapağında yer alan tanıtım yazısı ve çeşitli gazete ve web sitelerindeki tanıtım/eleştiri metinleriyle de desteklenir. Bu önsözün ardından gelen Ellison’un giriş yazısı ise iki kardeşin özel hayatları (etnik kökenleri, kimlikleri, Pierre Loti ile ilişkileri vb.) ile ilgili kısa bilgiler ve kitabın ortaya çıkış hikâyesini sunar.

Çeviri eserin ön kapağında Zeynep Hanım’ın yaşmak ve manto giydiği bir fotoğrafı vardır. Bu görselden hareketle “*klasik*” Doğulu bir kadın imgesinin yansıtıldığı ileri sürülebilir. Bu imgeden hareketle Doğulu ve peçeli bir kadın imgesi ile eserin adında yer alan “*Avrupa izlenimleri*”nin gönderme yaptığı seyahat kavramının birbiriyle çeliştiği savlanabilir. Nitekim Batı’nın gözünde Doğulu kadınlar “*haremlerinde*” dış dünyadan uzak bir hayat sürmektedir (bk. Parker, 1991; Lewis, 2004; Quella-Villéger, 2014). Öte yandan Zeynep Hanım’ın görüntüsü üzerinden kurulan bu tezatlığın okurda merak duygusu uyandırması beklenebilir.

Çeviri eser Uzuner ve Ellison’a ait olan iki yazı dışında yirmi bölümden oluşur. Metin boyunca Zeynep Hanım ve yakınlarının çeşitli fotoğrafları yer alır. Böylece yazılı metin görsel malzemelerle desteklenir.

2.2. Kaynak Metin Hakkında Arka Plan Bilgisi

“*A Turkish Woman's European Impressions*” adlı kaynak metin önceki alt başlıkta belirtildiği gibi Zeynep Hanım’ın mektuplarından oluşmakla birlikte (*epistolary novel*) bu mektuplar Ellison tarafından derlenerek kitap şeklinde yayınlanır. Ellison Osmanlı Devleti’ne muhabir/gazeteci kimliği ile gelip gider ve daha sonra Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda da aynı şekilde ziyaretlerine devam eder. Ellison’ın bu ziyaretleri sırasında edindiği bilgi birikimi, deneyimler ve yaptığı gözlemler kitap olarak okurlarla buluşmuştur (Ellison, Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti’ne dair gözlemlerini/deneyimlerini sırasıyla “*An Englishwoman in A Turkish Harem*” (1914) ve “*An Englishwoman in Angora*” (1923) başlıklı kitaplara dönüştürmüştür). Bu eserler Ellison’ın deneyimleri veya ülke algısı odağında söylem çözümlemelerinin yapıldığı bilimsel çalışmalara konu olmuştur (McKenzie-Stearns 2003; Kocabıyık 2017).

Bu eser ilk kez 1913 yılında yayınlanır. Bu yazıda incelenen kaynak metin ise 2004 yılında Gorgias Press tarafından yayınlanan baskıdır. Yayınevinin “*Cultures in Dialogue*” başlıklı dizi kapsamında İngilizce dilini bilen okurlarla buluşturduğu bu eserin girişinde söz konusu dizi ile ilgili bir tanıtım metnine yer verilir.

Bu yazının ardından Reina Lewis’in kaleme aldığı “*Iconic Disenchantment: Evaluating*

Femininity in the East and the West" başlıklı giriş yazısı gelir. Hem dizi tanıtım yazısı hem de bu giriş yazısı eserin kaynak kültürde nasıl yansıtıldığını göstermesi açısından önemlidir. Lewis'in yazısında genel olarak Zeynep Hanım'ın hayatı, Pierre Loti ile ilişkisi ve "*Bezgin Kadınlar*" başlıklı romanıyla bağlantısı, Avrupa'ya kaçıışı, kitabın ortaya çıkış hikâyesi, toplumsal ve kültürel bağlam, feminizm ve toplumsal sınıf yapısı, din, editöryal faktörler gibi kapsamlı çerçevede detaylı bilgiler sunulur. Bu yazılar doğrultusunda eserin Oryantalist bakış açısının karşısında durarak Batı tarafından görülmek istenmeyen Osmanlı/Türk kadın profili gerçekliğini sunmaya çalıştığı söylenebilir. Çünkü Oryantalist çalışmalarda tek tip, baskıya uğrayan, bu baskılar karşısında susan, eğitimsiz, cahil, Batılı kadınlar karşısında her açıdan daha aşağı görülen bir Doğulu kadın imgesi sunulurken; her ne kadar tartışmalı olsa da zaman içinde Osmanlı Devleti'ni ve çeşitli haremleri ziyaret eden özellikle Batılı kadınlar farklı bir gerçeklikle karşılaşır ve bu gerçekliğe kayıtsız kalamayarak bunu çalışmalarında duyurmaya çalışırlar.

Her ne kadar kalıplaşmış Doğulu kadın imgesini yıkma çabası mevcut olsa da eserin kaynak kültürde pazarlanması için önemli görülen noktalarda "*gereken*" neyse onlar yapılır. Bunun en somut göstergesi eserin başlığıdır; Türk ve Avrupa izlenimi sözcüklerinin yan yana getirilmesi ile canlandırılmaya çalışılan otantiklik/egzotiklik duygusu pazarlama stratejilerinden biridir. Aynı şekilde eserin içinde yer alan yirmi üç görselden bir kısmına pazarlama kaygısının eşlik ettiği söylenebilir. Son olarak, iç kapakta yer alan "*by Heroine of Pierre Loti's Novel 'Les Desenchatees'*" ifadesinden de eserin tanıtımına ve pazarlamasına katkıda bulunan bir unsur olarak bahsedilebilir. Zeynep Hanım, Loti ve söz konusu eseri ile ilişkilendirilerek kaynak okurun yazara yakınlık duyması ve bunun ardından merak duygusunun uyandırılması amaçlanır.

Kaynak esere dair son olarak metnin dil özelliklerinden bahsedilecek olursa, yazarın İngilizcede yetkin olmadığına altı çizilmelidir. Eser boyunca İngilizcede doğal olmayan cümle yapılarının kullanılması, satır aralarına Fransızca ve Arapça sözcüklerin serpiştirilmesi ve basit bir dil tercih etmesi yazarın bu dilde yetkin olmadığına işaret eder. Diğer yandan, kaynak metnin hedef kitlesi göz önünde bulundurulduğunda, "*Doğulu*" bir kadının yabancı dilinin güçlü olmamasının ve yanlış ya da bozuk cümleler kurmasının beklenebilir bir durum olduğu söylenebilir.

3. Erek Metin ile Kaynak Metin Karşılaştırması

Yapılan eleştirel çeviri okumaları ve kaynak metin ile karşılaştırmalar sonucunda çevirmen kararlarında belirli bir örüntünün var olup olmadığına tespit edilebilmesi amacıyla çevirmen davranışlarını kapsamlı bir şekilde örnekleyeceği düşünülen çeşitli kategoriler oluşturulmuştur. Bu kategoriler sırasıyla dil, üslup, çevirmenin notu/editörün notu (Ç.N./E.N.), kültürel unsurların erek dile yansması, anlam düzeyinde gözlenen eksiklikler ve matriks normlardır.

3.1. Dil

Erek metnin (EM) dilsel özellikleri arasında öne çıkan noktalar olarak, kaynak metne (KM) sözcük ve sözdizimsel düzeyde bağlı kalınması ile eski sözcüklerin kullanılması belirtilebilir.

Çevirmenin KM'ye sözcük düzeyinde bağlı kaldığını gösteren örnekler vardır. Bu örnekler şu şekilde verilebilir:

Örnek 1:

EM: (...) Batı'nın köle gibi taklit edilmesi... (s. 28)

KM: (...) servile imitation of the West... (s. xviii)

Bu örnek, çevirmenin kaynak dile ait "*servile*" sözcüğünü sözlük anlamıyla erek dile aktardığını gösterir. Bu sözcük, "*kişinin öz saygısının olmadığını gösterecek bir şekilde başka biri(leri)ne*

hizmet etmeye veya hoşnut etmeye aşırı istekli olma durumu” (bk. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/servile>) ve “*bir köleye ya da kölelere ait özellik*” olarak tanımlanmasına rağmen sözcüğün erek dildeki sözlük karşılığının kullanılması hem ifade gücünü azaltır hem de anlaşılabilirliği olumsuz etkiler. Bu nedenle ilgili kesit için “*Batı'nın körü körüne taklit edilmesi*” veya “*Batı'nın mutlak şekilde taklit edilmesi*” çeviri önerisi olarak sunulabilir.

Örnek 2:

EM: Ülkemiz geleneklerinin bizim için çizdiği programda en küçük bir değişiklik yapmaya hakkımız yok... (s. 29)

KM: We have no right to vary ever so little the programme arranged for us by the customs of our country... (s. xix)

Örnek 2’de yer alan kesitte çevirmenin hem sözcük hem kavramsal düzeyde KM’ye bağlı kaldığı ve bu sözcükleri sözlük anlamları ile erek dile aktardığı gözlenir. Bu çeviri kararı, erek dilde aksayan ve anlaşılması zor bir ifade şeklinin ortaya çıkmasına neden olur. Kaynak metinde “*programme*” sözcüğü ile kast edilen basit bir program değil, genel olarak kadınların hayatıdır. Bu nedenle ilgili sözcüğü birinci anlamı doğrultusunda erek dile aktarmak KM’te sözcük düzeyinde bağlı kalma sonucunda yadırgatıcı ve anlam düzeyinde kayıplara uğrayan bir çeviri ortaya çıkmasına yol açar. Bu bağlamda çeviri önerisi olarak “*geleneklerimizin önümüze koyduğu hayatı ufak da olsa değiştirme hakkımız yok*” cümlesi sunulabilir.

Örnek 3:

EM: Yalnızca o açık pencerenin önünde durmanın sevinci bile ödediğimiz fiyata değmişti (57).

KM: It was worth the price we had paid, just to have the joy of being before that open window. (55).

Örnek 3’de yer alan kesitte çevirmenin kaynak dilde kalıplaşmış ve bağlam içinde deyim niteliği taşıyan bir ifadenin sözlük anlamı ile erek dile aktardığı gözlenir. Çevirmenin tercih ettiği anlamın doğru olması için somut bir olgudan/kavramdan/nesneden bahsedilmesi gerekirken, ilgili kesitte Zeynep Hanım’ın duygusal bir düzlemde yaşadığı ve bahsettiği sevinç için yaptığı işin -İstanbul’dan Avrupa’ya kaçıışı- ne kadar doğru ve yerinde olduğundan bahsettiği görülür. Dolayısıyla çeviri kararı doğrultusunda erek dilde hem alışılmadık hem de bozuk bir ifade şeklinin ortaya çıktığı söylenebilir. Bunun giderilmesi için çeviri önerisi olarak erek dildeki benzer deyim karşılığının kullanıldığı “*ödediğimiz bedele değmişti*” ifadesi ileri sürülebilir.

Örnek 4:

EM: (...) ölümü bile değişiklik diye hoş karşıladık, ama her şey, her şey her zaman aynıydı (33).

KM: (...) we would have welcomed death even as a change, but everything, everything was always the same (23).

Örnek 4’te yer alan kesitte Zeynep Hanım hiçbir yenilik ve reform yapılmayan Osmanlı Devleti’nin son zamanlarındaki baskıcı ortamdan şikâyet eder. İlgili cümle çevirmenin sözdizimsel düzeyde KM’yi birebir takip ettiğini gösterir ve yadırgatıcı bir ifadenin kurulması ile sonuçlanır. KM’de kullanılan ikilemenin cümleyi konuşma ifadesine yakınlaştırdığı söylenebilir ve kaynak dilde konuşuyormuş gibi yazıya geçirilen ifade için şu şekilde bir çeviri önerisi sunulabilir: “*ölümü bile değişiklik diye hoş karşıladık karşılamasına da, her şey ama her şey hep aynıydı*”. Erek dil kuralları çerçevesinde bir ikileme kullanılarak kaynak dilin sözdiziminden

vazgeçilmesi doğal ve konuşma tarzında bir ifadenin kurgulanmasına yardımcı olur.

Örnek 5:

EM: Sen, biliyorum, yaşamımızın bu güzelliğini anlayabilirsin (34).

KM: You would, I know, understand this beautiful side of our life (25).

Örnek 5'teki kesitte Zeynep Hanım Ellison'a seslenir ve konuşma diline has bir cümle kurgusu görülür. Ancak çevirmenin KM'yi sözdizimsel düzeyde aynı şekilde erek dile aktarması okuma deneyimini kesintiye uğratar ve okuru yadırgatır. Erek dilde konuşma havasının yaratılması ve yadırgatıcılığın giderilmesi için çeviri önerisi olarak "Biliyorum ki yaşamımızın bu güzelliğini anlayabilirsin" ifadesi ileri sürülebilir.

3.2. Üslup

Zeynep Hanım'ın sonradan öğrendiği yabancı dillerden biri olan İngilizce dilinde yazması çeşitli dilbilgisel kuralların ve ifade şekillerinin sorun içermesi ile sonuçlanır. Bu durum Zeynep Hanım'ın üslubu olarak hem KM hem de EM açısından önem arz eder. Çevirmenin Zeynep Hanım'ın üslubunu erek dile nasıl yansıttığı aşağıdaki örnekler üzerinden tartışılacaktır.

Örnek 6:

EM: Yatağımdan kalktım, pencereimin kafeslerinden güzelim Boğaz'a baktım. Benim ruhum ıstırapla parçalanırken o öylesine dingin ve durgun. Ama bu ses ne? Boğaz'dan yavaş yavaş yukarı çıkan o ışık da ne? Kalbim hızla çarpmaya başlar, seslenmeye çalışırım, sesim boğar beni. Kayık yalımızın önünde durur (43).

KM: So I rose from my bed and looked through my latticed windows at the beautiful Bosphorus, so calm and still, whilst my very soul was being torn apart with anguish. But what is that noise? What is that dim light of slowly sailing up the Bosphorus? My heart begins to beat quickly, I try to call out, my voice chokes me. The caique has stopped at our Yali (36).

Bu kesitte Zeynep Hanım'ın anlatımı geçmiş zamanın hikayesi ile başlayıp geniş zaman ile devam ederek biter. Ancak zaman kipi uyumsuzluğunun erek dilin anlatım şekline uymaması ve okur üzerinde yadırgatıcı etki yaratması çevirmen davranışını sorgulamak amacıyla KM'ye başvurmayı gerekli kılar. Erek dilde aktarılan zaman kiplerinin KM'de de aynı şekilde kullanıldığı görülür. Bu noktadan hareketle Zeynep Hanım'ın bildiği yabancı dillerden biri olan İngilizce dilinde yazmasının dil kullanımı açısından sorunlu noktalar içerdiğinin altı bir kez daha çizilmelidir. Dolayısıyla ilgili kesitte tespit edilen kaynak dile bağlılık -çevirmen tarafından bilinçli yapıldığı takdirde- Zeynep Hanım'ın üslubunun erek dilde yansıtılması nedeniyle olumlanabilir ve takdir edilen bir çevirmen davranışı olarak ifade edilebilir.

Örnek 7:

EM: "Allah birdir," diye başlardı (86).

KM: "Only God is God," he began (88).

Örnek 7'de Zeynep Hanım küçükken ders aldığı Hoca Efendi'den bahseder. EM'de tamamen erek dil ve kültüre ait bir deyiş kullanıldığı için bu ifadenin İngilizce söylenme şekli ile ilgili uyanan merak doğrultusunda KM'ye başvurulur. KM'de Zeynep Hanım'ın üslubu olarak belirlenen hatalı dil kullanımı gözlenir. Ancak çevirmen verdiği karar doğrultusunda bu hatayı düzelterek ilgili bağlamda tam anlamıyla doğru olarak nitelendirilebilecek bir ifade tercih eder. Bir tarafta, aktarılan bu ifadenin Hoca Efendi'ye ait ve erek dilde hocanın din ile ilgili bir ifadeyi yanlış veya bozuk bir şekilde dile getirmesinin yadırganacak olması; diğer tarafta anlatıcı

Zeynep Hanım'ın üslubu vardır. Hem eser Zeynep Hanım'ın kaleminden çıkan mektuplardan oluştuğu için hem de bu kesitte anlatıcının Zeynep Hanım olduğu bilindiği için erek dil ile çatışma önemli olmaksızın Zeynep Hanım'ın üslubuna bağlı kalınmasının önemli olduğu düşünülebilir.

3.3. Çevirmenin Notu (Ç.N.)/Editörün Notu (E.N.)

Çeviri eserde sık sık Ç.N. kullanımına başvurulur ve bu çeviri gerçeği KM'de yer alan editörün notları (E.N.) ile birlikte irdelenecektir. Çünkü her iki not çeşidi de hedeflenen okur kitlesini Zeynep Hanım'a yakınlştırma amacı taşır. Ç.N. özelinde bu ortak amaca aynı şekilde hizmet etme isteği doğrultusunda bir diğer varlık nedeninin Zeynep Hanım'ın kullandığı yabancı (İngilizce veya Fransızca) sözcük ya da ifadeler olduğu belirtilebilir. Dolayısıyla Ç.N. ve E.N.'lerin bulunma nedenleri Zeynep Hanım'ın üslubu ve entelektüel birikiminden doğan yabancı kavram veya sözcük bilgisi olarak gruplandırılabilir; Ç.N./E.N. alt başlığı bu sınıflandırma üzerinden ele alınacaktır.

Örnek 8:

Ç.N.: Burada belli ki, Zeynep Hanım “*ayes to the right, noes to the left – Evet’ler sağa, hayır’lar sola*” sözünü, söylenişi hemen hemen aynı olan “*Eyes to the right, nose to the left – Gözler sağa, burun sola*” diye anlamış. Editör bir dipnotla, arkadaşının imlasını düzeltmeden bıraktığını belirtiyor (173).

E.N.: I leave my friend’s spelling unchanged (196).

Bu kesitte Zeynep Hanım İngiliz parlamentosunda gözlemlediği bir durumu aktarır ve yazıya aktardığı İngilizce ifadeyi yanlış anladığı ortaya çıkar. Bu durum KM'de editör tarafından bir not ile açıklığa kavuşturulurken, EM'de çevirmenin hem editörün notuna hem de durumu doğrudan açıkladığı bir nota yer verdiği görülür. Kaynak okurun Zeynep Hanım'ın İngilizceyi sonradan öğrenen bir yabancı -Osmanlı- kadın olarak ilgili yanlış anlamlandırması beklenirken, KM'nin çeviri içerdiğini göz önünde bulundurmaması yüksek bir ihtimal olan erek okurun ise bu özel durumu gözden kaçırmaması olasıdır. Bu nedenle Ç.N.'nin genel olarak eserin ve Zeynep Hanım'ın kaynağa bağlı olarak alımlanmasına yardımcı olmada hem işlevsel hem de önemli bir rol oynadığı söylenebilir.

Örnek 9:

EM: Bir gümrük memuru, “*Deklare edilecek bir şeyiniz var mı?*” diye soruyor bana. “*Evet*” diyorum, “*sizin bu Batı âdetlerinize duyduğum nefret ve yaşıyor olmaktan duyduğum sevinç*”.

Ç.N.: Burada hem “*gümrük*” hem de “*âdet*” anlamına gelen “*custom*” sözcüğüyle bir kelime oyunu yapıyor (148).

KM: “*Have you anything to declare?*” a Custom House officer asks me. “*Yes*”, I replied, “*my hatred of your Western ‘Customs,’ and my delight at being alive*” (167).

Bu kesitte Zeynep Hanım'ın üslubunun bir özelliği olarak kelime oyunu yapıldığı gözlenir. Çevirmen erek dilde kelime oyunu yap(a)masa da bu özel dil kullanımının farkında olup erek okura bunu açıklar ve böylece çeviride oluşacak kaybın önüne geçmeye çalışır. Bu çevirmen davranışının eserin ve yazarın ilgili dilde yansıtılması adına olumlu olduğu ileri sürülebilir.

Örnek 10:

EM: Ama Peroteler kart oynamaya hâlâ düşkündürler...

E.N.: Pera'da oturanlar. Bu hanımlarla gerçek Türk hanımlar birbirini sevmez. Oysa ben birçoğunu çok nazik ve çok hoş buldum (Grace Ellison) (155).

KM: The Perotes, however, still remain faithful to cardplaying...

E.N.: Inhabitans of Pera. There is no love lost between these ladies and the Turkish women proper. I personally found many of them very charming – G.E (176).

Zeynep Hanım'ın kullandığı yabancı sözcük ödünçleme yapılarak kullanıldığı için KM'deki editör notuna EM'de yer verilir. E.N. aracılığıyla hem ilgili sözcüğün anlamı okura açıklanır hem de editörün kişisel görüşü okura iletilir. Bu kesit, erek metin okuru ile kaynak metin okurunun varsayılan ihtiyaçlarının kesiştiği bir alana denk düşer. Hem bu açıdan hem de çevirmenin KM'yi yakından takip etmesi nedeniyle önemli bir temsildir.

Örnek 11:

EM: Ne yazık! Conteur ya da raconteur zamanın akışıyla geride bırakılan bir meslek (41).

Ç.N.: (Fr.) Masalçı.

KM: Alas! The profession of conteur or raconteur is one which has been left behind in the march of time (33).

Bu kesitte görüldüğü gibi Zeynep Hanım'ın kullandığı Fransızca sözcükler erek metinde korunur ve bu sözcüklerin hem kökeni hem anlamı Ç.N. ile açıklanır. Kaynak metinde ise herhangi bir not eklenmeksizin sözcüğün yabancılığı italik yazı şekli ile vurgulanarak gösterilir. Erek metinde bu yabancı sözcüklerin aynı şekilde kullanılması erek okura Zeynep Hanım'ın eğitimi, kültür birikimi, ait olduğu toplumsal sınıf gibi arka plan bilgisi ile ilgili önemli ipuçları verir ve bu açıdan yerinde bir çevirmen kararı olarak düşünülebilir. Ayrıca EM ile KM arasındaki önemli bir fark ilgili sözcüğün yabancılığının KM'de metin içinde diğer sözcüklerden sıyrılarak ön plana çıkarıldığı gözlenirken, EM'de metin içine yedirildiği ya da diğer sözcükler ile aynı şekilde yazılarak bütünleştirildiği söylenebilir. Bu ise çevirmen veya editörün kararı olabileceği gibi nihayetinde Zeynep Hanım'ın Fransız dilini ve kültürünü Türk ve Osmanlı kimliği ile beraber benliğinde erittiğine işaret eder; bu nedenle Zeynep Hanım'ı erek dilde yansıtma açısından anlamlı bir karar olarak değerlendirilebilir.

3.4. Kültürel Unsurların Erek Dile Yansıması

İncelenen eser bir Osmanlı/Türk kadını olan Zeynep Hanım'ın İskoç gazeteci Grace Ellison'a kendi kültürünü ve ülkesini anlattığı mektuplardan oluşmasından ve aynı zamanda Zeynep Hanım'ın Batılı bir eğitim almış entelektüel bir kadın olarak kullandığı sözcükler, bahsettiği kitaplar ve yerlerden dolayı hem Batı hem de Doğu kültürlerine ait çeşitli unsur ve kavramlar barındırır. Bu alt başlıkta ilgili unsurlar/kavramlar konusunda çevirmen davranışlarının izi sürülecektir.

3.4.1. Doğu Kültürüne Ait Unsurların Erek Dile Yansıması

KM, Osmanlı Devleti'nde doğup büyüyen ve Batılı bir kadına hem kendini hem kültürünü tanıtmaya çalışan bir kadının kaleme aldığı mektuplardan oluştuğu için genel olarak Doğu kültürüne ait kavramları yoğun bir şekilde içerir. Doğu kültürüne ait kavramların yanı sıra çevirmenin belirli sözcükleri ve/veya kavramları Arapça ya da Farsça karşılıkları ile karşılayarak Osmanlı kültürünü imleyen sözcükleri tercih ettiği gözlenir.

Örnek 12:

EM: (...) ve bir gün "*kismet*" olursa yine gelmek isterim (203).

KM: (...) and I want to return some day if the "*Kismet*" will allow it (240).

Örnek 12’de sunulan kesitte tırnak içinde verilen sözcüğün çeviri aracılığıyla götürüldüğü yabancı dünyadan yine çeviri aracılığıyla evine getirildiği gözlenir. Bu sözcük erek dilden kaynak dile geçen erek kültüre özgü bir kavramdır. Bunun karşılığı olarak başka bir seçeneğin tercih edilmesi söz konusu bile olmaz iken, yine de çevirmenin genel olarak Doğu kültürüne ait ilgili kavram ve/veya sözcüğü olduğu gibi EM’de kullanması başarılı bir davranış olarak görülebilir.

Örnek 13:

EM: Bizim kaçışımız, onun [Sultan Hamid’in] müstebit hükümetinin epey eleştirisine yol açmıştı. (s. 35)

KM: As our flight drew forth bitter criticism of his autocratic government... (26).

Örnek 13’teki kesitte Arapça kökenli müstebit sözcüğünün KM’deki “*autocratic*” sözcüğünün karşılığı olarak kullanıldığı görülür. Otokratik, zorba, zalim, despot gibi farklı seçenekler de mevcutken, çevirmenin Arapça müstebit sözcüğünü tercih etmesi Zeynep Hanım’ın Osmanlı’nın son yıllarında yaşadığı ve buna göre kullandığı dilin de Osmanlıca olduğu düşünüldüğünde yazarın olduğu gibi yansıtılmasına yardımcı olan önemli bir karar olarak nitelendirilebilir.

Örnek 14:

EM: Annem eve her konuk davet edişinde, dostların buluşmasını engellemek için elinden geleni ardına koymayan Haşmetmeab’a davetli listesini gönderirdi (48).

KM: Every time our mother invited guests to the house, she was obliged to send the list to his Majesty, who, by every means, tried to prevent friends from meeting (42).

Son olarak, bu kesitte de çevirmenin yazarı, yaşadığı dönemi, kültürü ve kullandığı dili göz önünde bulundurarak Arapça sözcük olan Haşmetmeab’ı kullanması başarılı bir davranış olarak sunulabilir. Nitekim ilgili sözcüğün sözlük anlamları düşünüldüğünde Majesteleri, Hazretleri gibi karşılıklar olduğu görülür ama bu hitapların hiçbiri Osmanlı Devleti’nin padişahı için kullanılmaz. Onun yerine çevirmenin kullandığı sözcük padişaha hitap ederken tercih edilen seçeneklerden biri olduğu için bu bağlamda ilgili kavramın tercih edilmesi doğru bir çevirmen kararıdır.

3.4.2. Batı Kültürüne Ait Unsurların Ere Dile Yansıması

Kültürel unsurlar kapsamında ele alınacak ikinci sınıflandırma, Batı kültürüne ait unsurların erek dile yansımasıdır. Zeynep Hanım yabancı mürebbiyeler ile büyüyen, Batı tarzda eğitim alan ve beş yabancı dil konuşan bir kadın olduğu için bu arka plan bilgisi eserine de yansır. Bu yansımanın en belirgin örneği metin içinde yer alan Batı kültürüne ait unsur ve/veya deyişlerdir. Bu unsurların örneklendirildiği aşağıdaki kesitler üzerinden çevirmen davranışı irdelenecektir.

Örnek 16:

EM: Herhangi bir dilde, Loti’nin İzlanda Balıkçısı’nda -beklemenin trajedisi- “*Il ne revint jamais*” sözcükleriyle son bulan cümlesinden daha güçlü ve daha güzel bir cümle olabileceğini sanır mısın? (42).

KM: Do you think there is in any language a sentence stronger and more beautiful than that which terminates in Loti’s *Pêcheurs d’Islande* -the tragedy of waiting- with these words, “*Il ne revint jamais*”? (35).

Örnek 16’da Pierre Loti’nin Fransızca kaleme aldığı *Pêcheurs d’Islande* için Türkçe

çevirisinin başlığı kullanılır. Öte yandan bu eserin içinde geçen Fransızca deyiş/ifade EM içinde korunarak çevirmen notu ile sayfanın aşağısında okura açıklanır. EM'de çevirmenin bu iki unsur karşısında iki farklı strateji izlediği ve bu nedenle birbirini izleyen bu iki unsur arasında asimetrik bir ilişki yaratıldığı söylenebilirken; KM'de iki durum karşısında da aynı şekilde hareket edilerek -Fransızca isim ve ifadenin korunması- simetrik bir ilişki oluşturulduğu ileri sürülebilir.

Örnek 17:

EM: Beatrice Harraden'in *Ships That Pass in the Night*'ı [Gece Geçen Gemiler] ile Lady Montague'nün Mektuplar'ı... (45).

KM: (...) Beatrice Harraden's *Ships that Pass in the Night*, passages of which I know by heart, and Lady Mary Montagu's Letters (38).

Örnek 17'de çevirmenin iki yabancı eser karşısında iki farklı çeviri yöntemine başvurduğu gözlenir. Bunlardan ilkinde İngilizce kitap isminin adını italik şeklinde belirterek yabancılığı vurgular ve Türkçe çevirisinin başlığını parantez ile metin içine yerleştirir. Diğer İngilizce kitap konusunda ise çevirmen eserin özgün adına yer vermeksizin doğrudan Türkçe çevirisinin başlığını kullanır. Bu kesitte farklı stratejilerden yola çıkılarak çevirmen davranışının rastgele bir özelliğe sahip olduğu ileri sürülebilir.

Örnek 18:

EM: O gün pek çok güzel eser ilgimizi çekti; en çarpıcı olanlar da efendisi İsa'nın ayaklarında isyankâr bir acıyla dolu Mary Magdalena'ydı; heba edilmiş ve boşa harcanmış bir yaşam için yararsız bir pişmanlık içinde ellerini kavuşturmuş olan Müsrif Oğul'du (62).

KM: Many beautiful works attracted our attention that afternoon, the most striking being Mary Magdalene, in repentant anguish at the feet of her Master, Jesus; the Prodigal Son with his hands clasped in useless regret towards a wasted and ill-spent life (60).

Son olarak, Örnek 18'de verilen kesitte Batı kültürüne ait bir unsur olan "*Prodigal Son*" üzerinde durulacaktır. EM'de kullanılan "*Müsrif Oğul*", ilgili kavramın sözlük anlamı olup İncil'de yer almaz. "*Prodigal Son*" İncilin Türkçesinde "*Kaybolan Oğul*" ya da "*Savurgan Oğul*" meseli olarak geçer. Dolayısıyla çevirmenin kaynak dile sözcük düzeyinde bağlı kalmasından ve Arapça sözcük tercih etmesinden kaynaklanan bir kaydırma olduğu ve bu kaydırmanın da olumsuz olduğu savlanabilir.

3.4.3. Kültürel Unsurların Ere Dile Yansımasında Gözlenen Tutarsızlıklar

Kültürel unsurların erek dile yansıması kapsamında incelenen çevirmen davranışlarında çevirmenin benzer durumlar karşısında farklı yöntemler izlemesinden kaynaklanan tutarsızlıkların mevcut olduğu tespit edilir. Bu tutarsızlıklar örnek kesitlerde ele alınacaktır.

Örnek 19:

EM: Hayatta hiç değilse böyle bir zevki olduğu için durmadan Tanrı'ya şükürler ederdi (47)

KM: And she thanked Allah over and over again that she at least had this pleasure in life (41)

Örnek 19'da görüldüğü gibi KM'de "*God*", "*Almighty*" gibi kaynak dil ve kültürde kullanılan kavramlar yerine Arapça "*Allah*" sözcüğünün kullanılmasına rağmen çevirmenin Türkçe "*Tanrı*" sözcüğünü tercih etmesi hem yazarı farklı bir yöne çekmesine neden olur hem de eser boyunca dönemin şartlarına uygun bir şekilde tercih ettiği eski dil kullanımı ile tezat oluşturur. Ayrıca EM'nin büyük bir kısmında kaynak dilde ne kullanılırsa kullanılsın "*Allah*" sözcüğünün kullanıldığı göz önünde bulundurulduğunda bahsedilen durumun bir kez daha

çevirmen kararlarında tutarsızlık olduğuna işaret eder.

Örnek 20:

EM: Fransa'ya, Liberté, Egalité ve Fraternité ülkesine ne hevesle geldiğimi anımsıyor musun? (206).

KM: Do you remember with what delight I came to France, the country of Liberté, Egalité, and Fraternité? (237).

Örnek 20'de görüldüğü üzere EM'de Fransızca deyişin aynen korunduğu ve hiçbir şekilde yabancılaşma işaret edilmediği gözlenir. Kültürel unsurlar bağlamında ele alınan diğer örnekler ve genel olarak çevirmenin davranışları düşünüldüğünde, Fransızca deyişin çevirmen notu ile açıklanması ya da italik olarak yabancılaşmanın ön plana çıkarılması beklenirdi; ancak herhangi bir açıklama yer almaz ve hatta deyiş Türkçeymiş gibi diğer Türkçe sözcükler ile birlikte aynı şekilde yan yana verilir. Bu durum Zeynep Hanım'ın Fransızca'yı ve Fransız kültürünü ana dili ve kültürü gibi içselleştirmesine gönderme yaptığı şeklinde yorumlanabilir ama genel çevirmen davranışları bağlamında göz önünde bulundurulduğunda tutarsızlığa işaret eder.

Örnek 21:

EM: Bana ve öteki kadınlara bakarak polise, “*Bunlar ‘kadın hakları’cılar mı?*” diye sordu (170).

KM: “*Are these suffragettes?*” he asked the policeman, staring at me and the other women (193).

Örnek 21'deki EM'de yer alan altı çizili kavram İngiliz diline ve kültürüne ait olan bir sözcük olup -dolayısıyla erek dil ve kültürde karşılığı yoktur- doğrudan anlamının yansıtılmaya çalışılması sonucunda bulunan bir karşılıktır. İngilizce sözcük ve/veya kavramların erek dile yansıtılmasında çevirmenin kavramı aynı şekilde koruduğu -bazen parantez içinde ya da not ile birlikte anlamını açıkladığı- düşünüldüğünde bu kesit örneğinin çevirmen davranışlarında tutarsızlık oluşturduğu söylenebilir.

Örnek 22:

EM: Küçük İngiliz kızların dansı “*The ring of roses*” (Gül halkası) daha ağırbaşlı (70).

KM: “*The ring of roses*” the little English girls play is more dignified (70).

Kültürel unsurların erek dile yansıtılması bağlamında ele alınan örneklerin sonuncusu olan bu kesit yukarıdaki örneklerde de bahsedildiği gibi çevirmenin bu durumlar karşısında yeknesak veya tutarlı bir yöntem izlemediğini gösterir. Ayrıca İngiliz çocuklarının oynadığı bir oyun olan “*the ring of roses*” çevirmen tarafından sözlük anlamına bağlı kalınarak erek dilde karşılır ve oyun ile ilgili herhangi bir bilgi vermekten uzaktır. Oysa bu oyunun erek kültürdeki karşılığı “*kutu kutu pense*” oyunudur. Dolayısıyla çevirmenin çeviri stratejisi açısından tutarsızlık sergilediği ve metin ile erek okurun diyalog kurmasını zorlaştırdığı söylenebilir.

3.4.4. Anlam Düzeyinde Gözlenen Eksiklikler

Çevirmen davranışlarının tam anlamıyla ortaya koyulması için karşılaştırmalı metin incelemesinde üzerinde durulacak diğer bir kategori anlam düzeyinde gözlenen eksikliklerdir. Bu eksiklikler aşağıdaki örnekler üzerinden irdelenecektir.

Örnek 23:

EM: IX. Bölüm - “*Şık Kadınlar*”a Peçe Arkasından Bakış (101).

KM: Chapter IX - “*Smart Women*” Through the Veil (105).

KM'de altı çizili “*smart*” sözcüğünün erek dilde güzel, moda'ya uygun anlamına gelen şık

sözcüğü ile karşılaşması anlam düzeyinde eksikliğin ortaya çıkmasına yol açar. Çünkü bu sözcük hem şık hem de zeki ve akıllı anlamlarını içerir ve ilgili bağlamda Zeynep Hanım ile Melek Hanım üzerinden peçe takan Doğulu kadınların hem akıllı, bilgili, entelektüel hem de modayı takip eden ve buna göre giyinen şık kadınlar olduğunu imler. Bu göndermenin bir diğer görsel göstergesi de tırnak işareti ile vurgulanmasıdır.

Örnek 24:

EM: Aşağı yukarı geçen gemilerle Boğaz'ın görünümü birçok başka esire olduğu gibi, ona da teselli verirdi (47).

KM: The view of the Bosphorus, with the ships coming and going, was a great consolation to her, as it has been to many a captive (41).

Bu kesitte verilen EM'de yadırgatıcı bir cümle ile karşılaşılır. Yadırgatıcılığın kaynağını bulmak için KM'ye başvurulduğunda, KM'de sıradan ve doğal bir ifadenin yer almasına rağmen çevirmenin doğal olmayan bir ifade şekli tercih ettiği söylenebilir. Bu davranışın sonucunda ise anlam düzeyinde eksiklik oluştuğu gözlenir. KM'de yer alan "*the ships coming and going*" ifadesi gemilerin geçip gitmesi anlamına gelir; ayrıca EM'de yer alan ifade göz önünde bulundurulduğunda gemilerin Boğaz'da aşağı yukarı geçtiğini belirten bir ifade şeklinin Türkçede kullanılmadığı ileri sürülebilir. Nitekim gemiler aşağı yukarı geçmezler. Dolayısıyla bahsedilen anlam düzeyindeki eksiklik "*geçip giden gemiler*" öbeği kullanıldığında giderilmiş olacaktır.

Örnek 25:

EM: Rakibelerine karşı davranışı son derece nazikti. "*Onların her birinin kocam üzerinde sırayla kurduğu fiziki hükümranlığı başışlamak kolay olurdu,*" derdi, "*ama bana en çok dokunan şey, beni onlardan üstün tutup bana danışmayı*" (47).

KM: She treated her rivals with the greatest courtesy. "*It would be easy to forgive,*" she said, "*the physical empire that each in turn has over my husband, but what I feel most is that he does not consult me in preference to the others*" (40).

Bu kesitteki altı çizili ifadenin erek dile farklı anlamlar yüklenerek yansıtıldığı gözlenir. KM'deki bu ifade metinde bahsedilen kadına eşinin öncelikle danışmamasını belirtirken, çevirmen bu ifadeyi tam anlamıyla ters bir şekilde algılayarak "*üstün tutma*" ile karşılar. Bu noktada çevirmenin "*kaydırma*" yaptığı savlanabilir. Bu durum, doğrudan hata olarak nitelenebileceği gibi olumsuz bir yaklaşım sergilememek adına anlam düzeyindeki eksiklik bağlamında ele alınmasının daha yerinde ve amaç odaklı bir karar olduğu düşünülmüştür.

Örnek 26:

EM: (...) bilmelisin ki, bu kartları büyük bir dikkatle saklamak zorundaydık, Sultan hazretlerini öldürme planlarını saklamasına büyük bir dikkatle (80).

KM: (...) should know that this correspondence had to be hidden with as much care, as if it had been a plot to kill the Imperial Majesty himself (79).

Anlam düzeyinde gözlenen eksiklikler alt başlığında ele alınacak son örnekte tam bir anlam ifade etmeyen bir cümle kurgusuna yer verilmekle birlikte bu kurgunun tam anlamıyla bir cümle oluşturmadığı belirtilmelidir. "Sultan hazretlerini öldürmek için düzenlenmiş bir komploymuş gibi" anlamına gelen KM'deki altı çizili yan cümle bahsedilen anlamın yansıtılmadığı yarım ve bozuk bir yapı ile karşılaşılır.

3.4.5. Matriks Normlar

Son olarak, matriks normlar metin bütünlüğüyle ilgili olup metin içinde yapılan çıkarma veya eklemeleri ifade eder. Matriks normlar bağlamında bu yazının inceleme nesnesi olan EM ile KM karşılaştırıldığında EM’de bazı bölümlerin çıkarıldığı gözlenir. Bu bölümler Grace Ellison’a ait editör notlarıdır.

Bu notlar (Ellison Türk-Osmanlı toplumunda kullanılan ait yalı (35), bismillah (39), hanım (59), çarşaf (66), müezzin (76), şalvar (88), entari (88) ve odalık (101) sözcüklerine kaynak metin okuru için açıklayıcı notlar eklemiştir) kaynak kültüre ve okura yabancı kavram ve/veya unsurların anlamlarını açıklanmak üzere editör tarafından KM’ye eklenir; ancak ilgili kavram ve/ya unsurlar erek kültüre ait olup erek okur tarafından bilindiği için çevirmen bu notlara yer verme gereği duymaz. Bu açıdan çevirmenin editörün temsil ettiği Batı’nın Doğu’ya bakışıyla ilgilenmeyerek, erek dil/kültür/okur üçlüsünün bakış açısıyla hareket ettiği ve böylece metnin barındırdığı ana bakış açısının değiştiği söylenebilir.

4. Genel Değerlendirme

Bu yazıda çevirmen davranışlarının anlamlandırılmaya çalışılması ve çeviri eserin bilgi temelinde eleştirilmesi amacıyla Berman’ın analitik yol haritasının beş ana durağına uğranılmıştır. Bu duraklar (i) çeviri metnin okunması ve tekrar okunması; (ii) kaynak metnin okunması; (iii) çevirmenin izinin sürülmesi; (iv) çevirinin incelenmesi ve (vi) yapıcı eleştiridir. Duraklar doğrultusunda çeviri eser uzak ve yakın olmak üzere çeşitli kez okunmuş, ardından kaynak metne gidilerek bu metnin derin okuması yapılmıştır. Çeviri eseri erek dil ve kültürde var eden çevirmen hakkında bilgi toplanmıştır. Çeviri eserin mümkün olduğunca bütünlüklü bir eleştirisinin yapılması için eser boyunca çevirmen davranışlarını kapsamlı bir şekilde örnekleyeceği düşünülen çeşitli kategoriler oluşturulmuştur. Bu kategoriler kapsamında çeviri eser incelenmiştir. Son durakta çevirmen davranışlarını anlamlandırma ve gerekçelendirme temelinde yapıcı bir çeviri eleştirisi sunulmaktadır.

Çeviri eleştirisi bağlamında ilk olarak, çeviri metin bir okuma deneyimi olarak ele alındığında erek dil okurlarının metnin çeşitli yerlerinde duraksadığı söylenebilir. Bu duraksamanın iki nedeni vardır. Birincisi, çevirmenin erek dilde anlam ifade etmeyen ya da yadırgatıcı bulunan cümle veya yan cümle gibi yapıları yer vermesidir. Anlam ifade etmeyen ve/veya bozuk ifadelerin yer alması çevirmenin titizlikten uzak gelişigüzel çalışmasının göstergesi olduğu gibi eser özelinde editöryal sürecin işlevselliğini de sorgular. İkincisi, çevirmenin yadırgatıcı ifadeler kullanması ise iki konuyu gündeme getirmekle birlikte bu iki konu incelenen çeviri metin için geçerliliğini korur. Bu konulardan biri çevirmenin yadırgatıcı ifadeleri bilinçli kullanmasıdır. Kaynak metin anadil konuşucusu olmayan Zeynep Hanım tarafından yazıldığı için dilbilgisi hataları, anlatım bozuklukları, bağlamına göre yanlış sözcük kullanımları gibi sorunlu yerler mevcuttur. Tüm bu sorunlu yerler editör Ellison tarafından değiştirilmeyerek aslına sadık bir şekilde yayınlanmıştır. Bu özel duruma istinaden çevirmen de aynı yadırgatıcı anlatım ve ifade şeklini çeviri metinde yansıtmaya çalışır; bu açıdan yadırgatıcı ifadelerin bilinçli kullanılması çevirmenin başarılı olduğu önemli noktalardan biridir. Diğer konu ise yadırgatıcı ifadelerin bilinçsiz kullanılmasıdır. Bunların bilinçsiz yapıldığına kaynak metne başvurularak ilgili yerlerde özel bir durumun olmadığı tespit edilmesi sonucunda karar verilmiştir. Çevirmenin dikkatsizlik, farklı anlama/yorumlama gibi nedenlerden dolayı bu yadırgatıcı ifadeleri kullandığı düşünülebilir ve çevirmenin başarısız olduğu noktalardan biri olarak değerlendirilebilir.

Çevirmen davranışları ile ilgili tespit edilen bir diğer husus, çevirmenin Arapça/Farsça sözcüklerin yer aldığı eski bir dil kullanma eğilimidir. Bu bağlamda Zeynep Hanım’ın kültürel

kimliği göz önünde bulundurulduğunda KM'nin ödünçleme veya sesletim yoluyla erek dil ve kültüre özgü kavramları içermesi anlaşılır bir durumdur. Dolayısıyla Zeynep Hanım'ın mektupları yazarken ilk aşamada (kendini) çevirme eylemini yerine getirdiği söylenebilir. Bu nedenle birçok kavramın ait olduğu kültüre ve dile dönüşü son derece doğal bir olay olarak karşılanır ve çevirmenin bu noktalarda başarılı olduğu savlanabilir. Öte yandan bu çeviri gerçeği ile bağlantılı olarak çevirmenin çeşitli kavramları karşılarken Arapça sözcükleri tercih etmesi hem yerinde bir strateji olarak düşünülebilir hem de sorunsallaştırılabilir. İlk olarak Zeynep Hanım'ın mektupları Osmanlı Devleti'nin son yıllarında kaleme aldığı düşünüldüğünde çeviri metinde Arapça kökenli sözcüklerin tercih edilmesi beklenir. İkinci sorunsallaştırılabilecek nokta ise eserin tarihsel uzaklığından doğan bu çeviri stratejisinin günümüzde esere erişimi zorlaştırma ihtimali taşımasıdır. Ancak dönemsel tanıklık sunan bu metin bağlamında (ilgili dönem ve tarihsel koşullar çerçevesinde) bahsedilen çeviri kararı Zeynep Hanım'ın söylediklerinin anlamlandırılmasına, olduğu gibi sunulmaya çalışılmasına katkıda bulunur. Bu nedenle başarılı bir çevirmen davranışı olarak nitelendirilebilir.

Öte yandan eski dil kullanımını çerçevesinde bahsedilmesi gereken bir nokta, bu yaklaşımın Batı kültürüne ait unsur ve/veya kavramlara da uygulanmasıdır. Bu kavramlar Arapça/Farsça sözcükler ile sözlük anlamları doğrultusunda karşılanmaya çalışıldığında, kavramın anlamından uzaklaşmakla birlikte bu kavramlar erek okurun anlamlandıramayacağı bir şekilde sunulmuş olur. Bu nedenlerden dolayı çevirmenin ilgili yerlerde başarısızlığa sürüklendiği ileri sürülebilir.

Çevirmen davranışının ön plana çıkan olumlu yönlerinden biri sıklıkla çevirmen notuna başvurulması ve editör notlarına yer verilmesidir. Bu notlar okura yabancı geleceği düşünülen kavram ve ifadeleri açıklar; bu bağlamda hem okur ile eserin iletişim kurmasını sağlaması veya kolaylaştırması hem de yazarın mümkün olduğunca farklılaştırılmadan sunulması nedeniyle önemlidir. Ancak notlar ile ilişkili olarak değinilmesi gereken olumsuz bir çevirmen davranışı söz konusudur. Bu, çevirmen davranışında gözlenen tutarsızlıklardır. Metin boyunca yabancı kavram ve ifadeler çoğunlukla korunarak notlar aracılığıyla anlamları okura açıklanır ama "*çoğunlukla*" sözcüğünün de gösterdiği gibi her noktada bu strateji izlenmez. Bunun yanı sıra bazı kavram veya ifadeler metnin akışında parantez içinde sözlük anlamları ile açıklanırken, diğer kavram veya ifadeler ise anlamlarının yansıtılmaya çalışıldığı yapma kavramlar ile karşılanır. Yabancı unsurlar konusunda izlenen bu tutarsız stratejiler -az sayıda olsa da- erek kültüre ait kavramlarda da gözlenir.

Çevirmen davranışı ile ilgili olarak değinilmesi gereken son husus, metin bütünlüğüyle ilgili olup çeviri metinde yer verilmeyen editör notlarıdır. Çeviri metinden çıkarılan bu yapıların ortak özelliği Osmanlı-Türk kültürüne özgü deyiş ve kavramlar olmasıdır. Bunların çıkarılması metindeki editörün sesini yok ederek bakış açısını değiştirir. Bu çeviri kararı etik sorununu ve bununla bağlantılı olarak çevir(men)in(in) güvenilirlik sorusunu gündeme getirir. Berman'ın deyişle çevirmen veya yayıncı "*oyunu açık oynamadıkları*" için bu durumun tehlikeli boyutlara ulaşabileceği ileri sürülebilir.

Çevirmen davranışlarıyla ilgili bahsedilen tüm bu başarılı ve başarısız noktalar toplandığında, çevirmenin özellikle yazarın kullandığı dil ve anlatım biçimi açısından başarılı olduğu söylenebilir. Öte yandan başarısız olduğu noktalar arasında etik sorununun başta geldiği savlanabilir. Ayrıca çeviri metin boyunca gözlenen çeşitli tutarsızlıklar, anlam düzeyindeki eksiklikler, dilbilgisi hataları gibi noktalar çevirinin özensizliğine işaret ettiği için çevirinin gözden geçirilmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Bengi-Öner I. (1999). “Çeviri Eleştirisi Bağlamında Eleştirel Bilincin Oluşması ve Eleştiri, Üsteleştirme, Çeviribilim İlişkileri”. *Çeviri Bir Süreçtir... Ya Çeviribilim?* (1999) 111-135. İstanbul.
- Catford J. C. (1965). *A Linguistic Theory of Translation*. London 1965.
- Ece A. (2008). “Çeviri Eleştirisinde Yaklaşımlar”. Haz. Mehmet Rifat, *Çeviri Seçkisi I: Çeviriyi Düşünenler* (2008) 137-147. İstanbul.
- Ece A. (2016). *Çevirmenin Yazar ve Kahraman Olarak Portresi*. İstanbul 2016.
- Ellison G. (1915/2007). *An Englishwoman in a Turkish Harem*. New Jersey 2007.
- Ellison G. (1923). *An Englishwoman in Angora*. London 1923.
- Kocabıyık O. (2017). “The Change or Stability in the Perceptions: A Reading Attempt with Grace Ellison and Martha Nicol”. *idil* 6/39 (2017) 3011-3020.
- Lewis R. (2004). *Oryantalizmi Yeniden Düşünmek: Kadınlar, Seyahat ve Osmanlı Haremi*. Çev. B. Uygun-Aytemiz & Ş. Başlı. İstanbul 2004.
- McKenzie-Stearns P. (2003). *On a Mission: Grace Ellison's "An Englishwoman in a Turkish Harem"*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. University of North Carolina at Wilmington, North Carolina 2003. Kaynak: <<https://libres.uncg.edu/ir/uncw/f/mckenziep2003-1.pdf>>.
- Nida E. & Taber C. R. (1982). *The Theory and Practice of Translation*. Leiden 1982.
- Paker S. (1991). “Unmuffled Voices in the Shade and Beyond: Women's Writing in Turkish”. Ed. H. Forsas-Scott, *Textual Liberation: European Feminist Writings in the Twentieth Century* (1991) 270-300. London.
- Paker S. (2008). “Çeviride ‘Yanlış/Doğru’ Sorunu ve Şiir Çevirisinin Değerlendirilmesi”. Haz. M. Rifat, *Çeviri Seçkisi I* (2008) 153-164. İstanbul.
- Popovic A. (1970). “The Concept ‘Shift of Expression’ in Translation Analysis.” Ed. J. Holmes, *The Nature of Translation: Essays on the Theory and Practice of Literary Translation* (1970) 78-87.
- Popovic A. (2008). “Çeviri Çözümlemesinde ‘Değiş Kaydırma’ Kavramı”. Çev. Yurdanur Salman; Haz. M. Rifat, *Çeviri Seçkisi II* (2008) 133-140. İstanbul.
- Quella-Villéger A. (2014). *Haremden Kaçanlar: İstanbul'da Bir Devlet Meselesi ve Feminizm (1906)*. Çev. A. Bora. İstanbul 2014.
- Snell-Hornby M. (2006). *The Turns of Translation: New Paradigms or Shifting Viewpoints?*. Amsterdam-Philadelphia 2006.
- Toury G. (1980). *In Search of a Theory of Translation*. Tel Aviv 1980.
- Toury G. (1985). “A Rationale for Descriptive Translation Studies”. Ed. T. Hermans, *The Manipulation of Literature: Studies in Literary Translation* (1985) 16-41. London.
- van den Broeck R. (1985). “Second Thoughts on Translation Criticism: A Model of its Analytic Function”. Ed. T. Hermans, *The Manipulation of Literature: Studies in Literary Translation* (1985) 54-62. London.
- Zeynep Hanım (2016). *Bir Türk Kadınının Avrupa İzlenimleri*. Çev. Nuray Fincancıoğlu. İstanbul 2016.
- Zeynep Hanoum (2004). *A Turkish Woman's European Impressions*. Ed. Grace Ellison. New Jersey 2004.